

Tønder Kommune

26. februar 2016

LIFE14 NAT/DK/000012

Sags id.: 01.05.00-P20-23-15

Aktion A2 - ekspertpanel

Besigtelsesnotat

Delprojekt: Hønning Mose

Delprojekt nummer: 9

SAC: DK009X179

Besigtelsesdato: 8. december 2015

Vedlagt materiale

Bilag 1: Oversigtskort med besigtigelsessteder

Bilag 2: Ekspertpanelet - deltagerliste

Bilag 3: Deltagerliste med underskrift

Bilag 4: Oversigtskort med angivelse af transekter for profil af højdemodel

Billeder: Claus Paludan, Bangsgaard og Paludan ApS

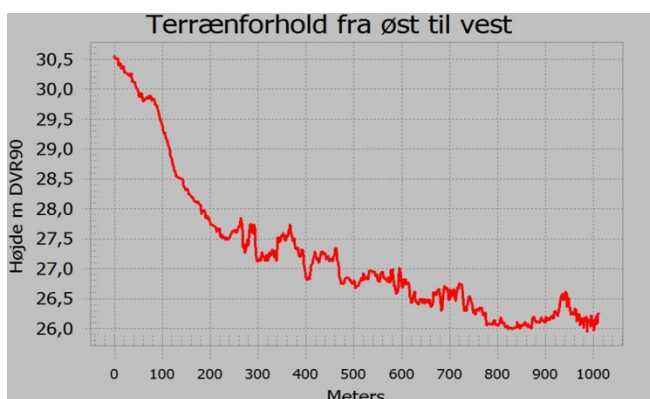
Formålet med ekspertpanelet er at få en praktisk tilgang til de forvaltningstiltag, der skal gennemføres i LIFE projektet. Projektområderne besøges derfor enkeltvis, med henblik på at diskutere konkrete forvaltningsmæssige problemstillinger på konkrete lokaliteter. Den opnåede viden og erfaring kan dermed føres direkte videre i de opgaver, der skal løses fremadrettet i projektet. På besigtelsesturen i Hønning Mose blev der fokuseret på problemstillinger i forhold til genopretning af aktiv højmosen på 7 udvalgte lokaliteter. Problemstillingerne med tilhørende diskussioner og anbefalinger til fremtidig forvaltning er gennemgået nedenfor.

Lokalitet 1 (Nordøstlig del af Hønning Mose)

Problemstilling: På denne lokalitet findes en betydelig del af de omdriftsarealer, der er beliggende i projektområdet. Omdriftsarealerne dyrkes med majs. Arealerne er forholdsvis højt beliggende (figur 1) og skråner mod vest ned mod naturarealerne i Hønning Mose og den nordøst-sydvest gående grøft, der danner den vestlige grænse af projektområdet. Vandløbet har mod vest forbindelse til Renbæk i Renbæk Plantage. Det ønskes diskuteret, hvordan omdriftsarealerne kan indgå i projektet.

Diskussion og anbefaling:

Jordbundsforholdene på omdriftsarealerne er domineret af sand og tørveindholdet er stærkt begrænset. Umiddelbart er det ikke muligt at sikre vandstandsforhold, der kan begunstige udvikling af aktiv højmosen på denne lokalitet. Arealerne bør tages ud af drift og kan herefter virke som bufferzone mellem højmosen og omgivelserne. På overgangen mellem omdriftsarealerne og naturarealerne findes en del opvækst af nåletræer. Disse kan fældes i forbindelse med de øvrige vegetationsrydninger, der planlægges i området.

Figur 1. Terrænforhold fra lokalitet 1 (st. 0 m) til den nordøst-sydvest gående grøft længere mod vest. I denne del af Hønning Mose ligger naturarealerne i kote 27,5 m til ca. kote 26,0 m. Transektets beliggenhed er vist på kortet i bilag 4.

Lokalitet 2 (central del af Hønning Mose)

Problemstilling: Mod nord (figur 2 og figur 3) ligger flere store afgravede flader omgivet af tørvebalker. De afgravede flader afvandes nogle steder gennem balkerne. Der er spredt vækst af tørvemossier på fladerne. De nordlige områder afgrænses mod øst af en højere beliggende øst-vest gående adgangsvej. Figur 4 viser at terrænforholdene varierer op til ca. 0,5 m på tværs af de afgravede flader. Det ønskes diskuteret, hvordan der kan sikres en stabil vandstand på de afgravede flader, så væksten af tørvemossier fremmes.

Diskussion og anbefaling:

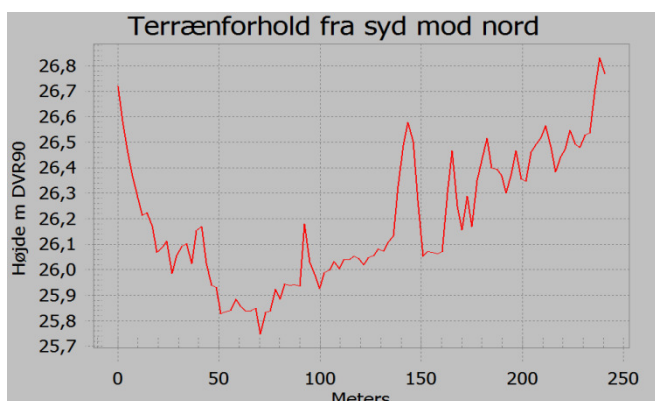
Det kan konstateres, at der er et tørvlag på ca. 0,6 m efterfulgt af sand. Lækagerne i balkerne består sandsynligvis af risfaskiner, som dog ikke er synlige i dag. Med henblik på at stoppe disse lækager bør det kortlægges, hvor afvandingen fra fladerne sker. Dette kan fx gøres i en periode med meget nedbør og stor afstrømning. I forbindelse med anlægsarbejdet kan de gamle risfaskiner graves op og herefter blokeres med friskt tørvholdigt materiale. Blokeringen etableres, så der er frisk tørv mod frisk tørv. Pas på, at der ikke graves ned i det underliggende minerallag. Herefter bør der kunne opretholdes en mere stabil vandstand.

Figur 2. Udsigt fra lokalitet 2 mod nord over afgravede moseflader.

Figur 3. Ekspertpanelet diskuterer hvordan vandstanden kan hæves på de afgravede moseflader ved lokalitet 2.

Figur 4. Terrænforholdene nord for adgangsvejen (st. 0 m) ved lokalitet 2. De afgravede flader gennembrydes af højere beliggende tørvebalker. Terrænet varierer ca. 0,8 m på den afgravede flade. Omkring st. 240 m er der endnu en adgangsvej. Transektets beliggenhed er vist på kortet i bilag 4.

Lokalitet 3 (nordvestlig del af Hønning Mose)

Problemstilling: I denne del af projektområdet er der mod nord afgravede moseflader. Disse afvandes flere steder mod syd i rør (110 mm PVC) under den øst-vest gående adgangsvej. Denne del af projektområdet skrånner desuden svagt mod vest. Det ønskes diskuteret, hvordan vandstanden øges og holdes stabil i dette område.

Diskussion og anbefaling:

Det kan konstateres, at der findes ca. 0,5 m tørv efterfulgt af sand. Umiddelbart bør rørunderføringerne fjernes, så afstrømningen fra mosefladerne stoppes. På det svagt skrånende terræn kan der arbejdes med at opstemme vandet i terrasser eventuelt ved brug af membraner. I den henseende skal der udvises forsigtighed, så vandstanden ikke bliver for høj med risiko for at skabe områder med forholdsvis dybt og brunt vand. I forbindelse med planlægning af de hydrologiske tiltag bør det også undersøges, hvilken effekt det underliggende sandlag har på afvanding af projektområdet og hvordan en eventuel effekt kan afhjælpes. Det vurderes endvidere, at potentialet for genopretning af aktiv højmoser er bedst i et bånd mellem lokalitet 2 og 3, mens potentialet for genopretning af aktiv højmoser vurderes at være mindre vest for lokalitet 3. Disse vestlige arealer vurderes dog som vigtige at inddrage i projektet for at kunne sikre den nødvendige terrænnære og stabile vandstand i de centrale dele af projektområdet.

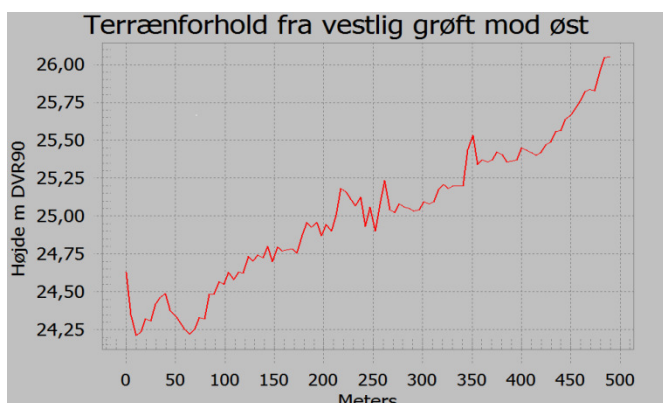
Lokalitet 4 (vestligste del af Hønning Mose)

Problemstilling: Denne del af projektområdet (figur 5) afgrænses mod vest af den nordøst-sydvest gående grøft med forbindelse til Renbæk i Renbæk Plantage. Flere store afvandingskanaler fra Hønning Mose har afløb til grøften. Det ønskes diskuteret, hvilke tiltag der kan iværksættes i forbindelse med grøften og kanalerne, for at hæve og stabilisere vandstanden i Hønning Mose.

Diskussion og anbefaling: Det blev diskuteret, om det vil være gavnligt, at bygge en tørvedæmning (som foreslået i LIFE ansøgningen) umiddelbart øst for den nordøst-sydvest gående grøft med henblik på at bremse afvandingen fra mosen til grøften. Henset til det skrånende terræn vil det sandsynligvis være bedre at placere en tørvedæmning længere mod øst, men dette bør undersøges nærmere ved at analysere højdedata. Det bør desuden undersøges nærmere, om tiltaget kan medvirke til at skabe en opadgående vandstrøm. Der skal sandsynligvis arbejdes med terrassering henset til at terrænet stiger fra vest mod øst (figur 6). Tørvedæmningen kan måske også erstattes af andre virkemidler, hvilket skal belyses nærmere. Ligeledes kan der arbejdes med at opstemme vandet i kanalerne med flere stem op gennem vandløbet. Hvis kanalerne udelukkende sikrer den interne afvanding, kan de alternativt kastes helt til. Hvis kanalerne aftager vand fra naboarealer bør det sikres, at de genoprettede moseflader ikke oversvømmes med næringsbelastet vand efter opstemningerne er etableret.

Figur 5. Ekspertpanelet ved den nordøst-sydvest gående grøft i projektområdets vestlige afgrænsning.

Figur 6. Terrænet stiger fra den nordøst-sydvest gående grøft (St. 0 m ved lokalitet 4) mod øst. Dette bør indgå i betragtningerne om placering af tørvedæmning og ud fra behovet for at arbejde med terrassering således, at vandstanden vil variere fra sted til sted. Transektets beliggenhed er vist på kortet i bilag 4.

Lokalitet 5 (centralt i Hønning Mose)

Problemstilling: På denne lokalitet findes en større del af det mest træbevoksede område i Hønning Mose. På sydsiden af en større afvandingskanal findes således en bevoksning på ca. 1,5 ha med store nåltræer (figur 7). Det ønskes diskuteret, om træer skal fældes i forbindelse med øget vandstand. Det ønskes også diskuteret hvordan vandstanden øges i afvandingskanalen.

Diskussion og anbefaling: Der var bred opbakning til at nåltræerne kan fældes. De skyder ikke igen og med den højere vandstand vil frøplanter formentlig ikke spire. Afvandingskanalen er flere meter bred, men der er formentlig tale om en intern afvandingskanal uden direkte forbindelse til oplandet. Der foreslås derfor, at kanalen tilkastes i forbindelse med projektet.

Figur 7. Nåltræsbevoksningen ved lokalitet 5. Den store afvandingskanal forløber lige ved skovbrynet.

Det kan desuden konstateres, at arealerne mellem lokalitet 4 og 5 og øst for lokalitet 5 allerede er våde med vandstand i eller lidt over terræn. Der er tydeligvis vækst af spagnum mosser, men ikke nok til at opbygge tørv. Det tyder på, at området tørrer ud i perioder. Her drejer det sig derfor om at fastholde den nuværende terrænnære vandstand i en større del af året.

Lokalitet 6 (centralt i Hønning Mose ved sø)

Problemstilling: På lokaliteten findes en mindre sø på ca. 0,2 ha (figur 8). Søen er formentlig opstået efter tørvegravning og der er ikke noget tørvelag tilbage. Der er en proces i gang med udvikling af hængesæk i kanten af søen. Det ønskes diskuteret, om søen skal bevares med den vandstand der er nu, eller om der skal stiles mod en generelt højere vandstand på arealerne rundt om søen selvom dette vil resultere i, at hængesækken ikke umiddelbart kan bevares.

Diskussion og anbefaling: Isoleret set er vandstanden på det rigtige niveau og hængesækken vil med tiden udvikle sig mod aktiv højmosse. Det vurderes dog som vanskeligt at sikre denne vandstand, hvis der i øvrigt skal ske en vandstandsstigning i området. Det må afvejes om dette på sigt vil medføre dannelse af mere aktiv højmosse end hvis søen alene bevares som den er.

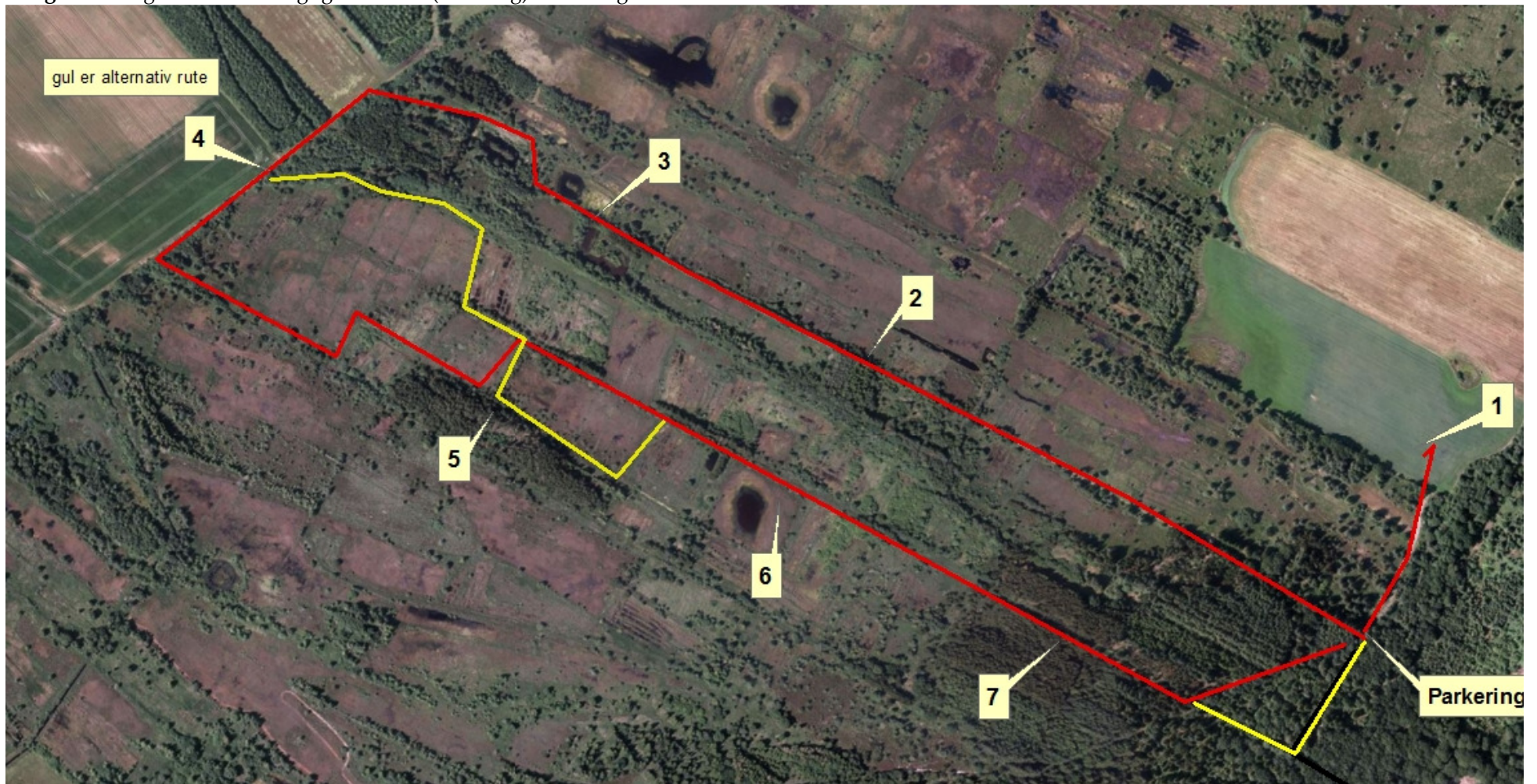
Figur 8. Mindre sø ved lokalitet 6. Der er udvikling af hængesæk i søkanten.

Lokalitet 7 (den østlige del af Hønning Mose)

Problemstilling: Lokaliteten domineres af skov på forholdsvis tør og højt beliggende bund. Det ønskes diskuteret, om skoven skal bevares eller om træerne skal fældes som led i projektgennemførelsen.

Diskussion og anbefaling: Fra skovbrynet lidt vest for lokaliteten og længere mod øst stiger terrænet. Det betyder, at skovområdet ligger 2-3 m højere end de egentlige moseflader i den centrale del af Hønning Mose. Det vil derfor sandsynligvis være vanskeligt at sikre en generelt højere vandstand i denne del af projektområdet. Overordnet set anbefales det derfor ikke at foretage generel og omfattende rydning på denne lokalitet. Dog kan der måske mere lokalt sikres terrænnært vandstand. I så fald kan det være berettiget at rydde skoven og sikre lys til terrænoverfladen.

Bilag 1: Oversigtskort over besigtigelsesruten (rød streg) i Hønning Mose.

Bilag 2: Deltagerliste

Navn	Organisation
Conny Brandt	Tønder Kommune
Ole Ottosen	Tønder Kommune
Simon Petersen	Tønder Kommune
Jens Hjerrild Hansen	Naturstyrelsen Vadehavet
Paul E. Lange	Naturstyrelsen Vadehavet
Aksel Voigt	Rådgiver AV-Konsulent
Mette Risager	Rådgiver, Risager Consult
Niels Riis	Rådgiver, Naturrådgivningen A/S
Marianne Skaarup Lindhardt	Jammerbugt Kommune
Torben Hviid	Naturstyrelsen Storstrøm
Annette Limborg Madsen	Norddjurs Kommune
Anja Daubjerg Hansen	Rebild Kommune
Claus Paludan	Rådgiver, Bangsgaard og Paludan aps

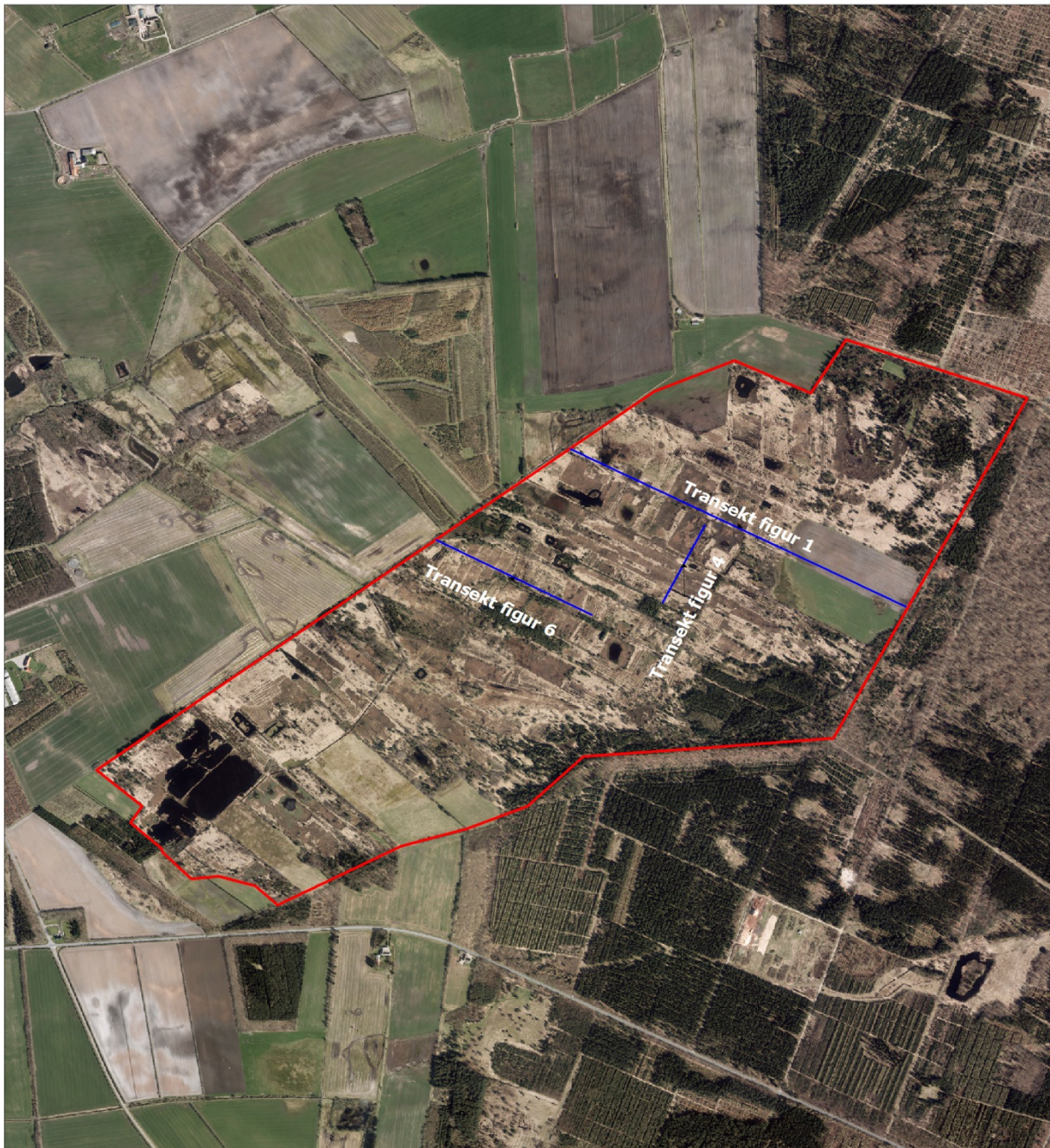
Bilag 3: Underskrevet deltagerliste

EKSPERTPANEL AKTION A2 8. Dec. 2015
LIFE 14 NAT /DK/000012 / DELPROJEKT 9 & 10
DELTAGERLISTE

NAVN	UNDERSKRIFT
CLASUS PALUDAN	Claus Paludan
Conny Brandt	Conny Brandt
Jens Hjernild Hansen	Jens H. Hansen
Annette L. Madsen	Annette L. Madsen
Simon B. Petersen	Simon B. Petersen
Ole Ottosen	Ole Ottosen
AKSEL VOGT	Aksel Vogt
HETTE RISAGER	Hette Risager
Anja Daaugbjerg Hansen	Anja Daaugbjerg Hansen
Marianne Skarup Lindhardt	Marianne Skarup Lindhardt
Paul Knudsen	Paul Knudsen
Torben Hvid	Torben Hvid
NIELS RIIS	Niels Riis

Bilag 4. Transekter for profiler af højdemodel

TØNDER KOMMUNE

Projekt:
Højmoser i Danmark, LIFE14 NAT/DK/000012

Delprojekt:
Delprojekt 9 - Hønning Mose

Titel:
Transekter for højdeprofil til figur 1, 4 og 6

Ansvarlig:
Tønder Kommune

Bilag nr: **Version nr.:** 1

Copyright: Geodatastyrelsen

Udarbejdet: NP   **Kontrol:** CP

Dato: 26-02-2016

Mål 1:10.000